

УДК 378.22:36-051:[001.895]

ОКСАНА КУТОРЖЕВСЬКА

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ Т.Г. ШЕВЧЕНКА НА СОЦІАЛЬНУ ТЕМАТИКУ В ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто педагогічний потенціал творів Т.Г. Шевченка, що зберігається донині, в контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів до інноваційної діяльності.

***Ключові слова:** соціальний педагог, студент, професійна підготовка, інноваційна діяльність, Т.Г. Шевченко*

Сила Кобзарєвого слова, «поставленого на сторожі рабів німих», формує громадянську позицію не одного покоління людей, адже поетичну спадщину Т.Г. Шевченка – геніального українського поета, мислителя, громадського діяча, художника, у творах якого втілено найпрогресивніші тенденції епохи, найпередовіші прагнення громадськості, відданість народові, Україні – використовують у вихованні не одного підростаючого покоління, яке завжди знаходить у творах Кобзаря щось нове, співзвучне своїй епосі. Як пророк зорі людства, – зауважують дослідники, – тієї зорі, що так яскраво світить у наші великі дні, – він увійшов у плеяду найгеніальніших творців і борців, слово і слава яких належить світові [5, с. 81]. Слова Шевченка натхненно звучали не лише із уст українців на барикадах Майдану, закликаючи народ єднатися в боротьбі за волю, за незалежність... Шевченко – це не тільки те, – свідчить І. Дзюба, – що вивчають, а й те, чим живуть. У чому черпають сили і надії [7, с. 720]. Твори Тараса Григоровича Шевченка, – говорить Н. Волкова, – актуальні в наші дні – в період духовного відродження та оновлення України [2, с. 503].

У творах поета віддзеркалюються багато соціальних проблем: соціальне сирітство, виховання прийомної дитини, соціальна незахищеність жінки, уходження в соціум дитини, народженої поза шлюбом, та ін., які варто використовувати у ході підготовки майбутніх соціальних педагогів. **Мета** нашого дослідження – розглянути важливість використання творів Т.Г. Шевченка у теоретичній підготовці соціальних педагогів, суспільна потреба у яких, як слушно стверджують сучасні дослідники, сьогодні вкрай необхідна [6, с. 3].

Соціальний педагог – фахівець, який має фахову підготовку певного кваліфікаційного рівня (бакалавр, спеціаліст, магістр) і здійснює соціально-педагогічну діяльність у соціумі, виступає посередником між особистістю і державно-громадськими соціальними службами, захисником інтересів і законних прав людини, помічником у сприянні соціальних ініціатив і пошуку виходу з проблемної ситуації. Професію “соціальний педагог” в Україні було введено до кваліфікаційного переліку спеціальностей у 2002 році. Кваліфікаційні вимоги до соціальних педагогів визначені у тарифно-кваліфікаційній характеристиці: соціальний педагог має вищу або середню освіту зі спеціальностей “соціальна

педагогіка”, “соціальна робота”, дотримується вимог етичного кодексу, професійно компетентний, забезпечує нормативні вимоги до рівня навчально-виховної роботи у соціальному середовищі, відповідає загальним етичним і культурним вимогам до педагогічних працівників [3, с.180].

Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів, переконує відомий вчений А.Капська, – повинна мати за орієнтир риси сьогоденного європейського ідеалу особистості: відкритість новим знанням як у навчанні, так і у фаховій підготовці; зростання незалежності від таких традиційних чинників соціалізації, як сім'я, релігія, політичні і громадські рухи, віра у власні сили, неприйняття позиції пасивності при зіткненні з труднощами, прагнення посісти належний соціальний статус, планування власного життя, дедалі активніша участь у суспільно-політичному житті, прагнення отримати якомога більше інформації [6, с.17-18]. Адже, як стверджує О.Попова, соціально-економічні перетворення в Україні викликали до життя “широкий інформаційний потік”, ключовим завданням якого було вироблення нової освітньої політики. З цією метою була прийнята Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) [4, с. 204].

Одним із стратегічних завдань реформування змісту освіти є органічне поєднання загальноосвітньої і фахової складових, а основними напрямками визначено осмислення фактів, подій і явищ, прилучення до мистецтва, надбання народної творчості, до художньої літератури.

Важливою в контексті професійної і практичної підготовки студентів – майбутніх соціальних педагогів – (згідно з навчальним планом підготовки бакалавра з галузі знань 0101 “Педагогічна освіта” за напрямом 6.010106 “Соціальна педагогіка”) є дисципліна “Теорія та історія соціального виховання”. Соціальне виховання, – стверджує А.Капська, – це створення умов та заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій. Соціальне виховання здійснюється у процесі взаємодії особистості в різних сферах життєдіяльності: освіта, організація соціального досвіду людини, індивідуальна допомога їй. Освіта включає в себе систематичне навчання та самоосвіту [6, с. 27]. Сьогодні диктує застосування інноваційного навчання – зорієнтованого на динамічні зміни в навколишньому світі, основане на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості [8, с. 86]. Сьогоднішня психолого-педагогічна наука вважає, – стверджує В. Химинець, – що нове у педагогіці – не лише ідеї, підходи, методи, технології, які ще не використовували, а й той комплекс елементів або окремі елементи педагогічного процесу, які дають змогу ефективно вирішувати завдання розвитку і саморозвитку творчої особистості [8, с. 85].

У результаті вивчення навчальної дисципліни “Теорія та історія соціального виховання” студенти опановують основи теорії та історії соціального виховання, закономірності соціального виховання у загальному процесі розвитку суспільства на території сучасної України, принципи соціального виховання та їх реалізацію у виховній діяльності соціального педагога, вимоги до особистості соціального педагога у процесі соціального виховання підростаючого покоління, навчаються здійснювати аналіз наукових джерел, суспільних явищ та їх впливу на соціально-виховний процес, планувати та прогнозувати соціально-педагогічну діяльність у

дитячому колективі, добирати оптимальні засоби та прийоми спілкування, співпраці та співробітництва у професійній діяльності. Тому, подаючи тему “Історія розвитку соціального виховання з кінця XVIII до кінця XIX століття”, лектор використовує біографічну творчу спадщину Т.Г. Шевченка, коли перед студентами постають картини злиденного життя Тараса-сироти, якого не завжди радісно сприймав соціум: “Тяжко мені сиротою на сім світі жити”, “Тяжко, важко в світі жити сироті без роду” (поезія “Думка”) [7, с. 56], “І в школу хлопця одвела до п’яного дяка в науку” (“Доля”) [7, с. 556], “Я в хаті мучився колись, мої там сльози пролились”, “В тім гаю, у тій хатині, у раю я бачив пекло”, “Там неволя, робота тяжкая, ніколи і помолитись не дають”, “Там матір добрую мою, ще молодую – у могилу нужда та праця положила”, “Там батько, плачучи з дітьми (а ми малі були і голі), не витерпів лихої долі, умер на панщині!”, “А ми розлізлися межі людьми, мов мишенята” (“Якби ви знали, паничі”) [7, с. 520], “Мені тринадцятий минало. Я пас ягнята за селом”, “Обернувся я на хати – нема в мене хати! Не дав мені бог нічого!.. І хлинули сльози, тяжкі сльози!” (“Мені тринадцятий минало”) [7, с. 378], “Що мені на світі, сироті, робити?” (“Ой умер старий батько”) [7, с. 472], “Отак і виріс сиротою, у наймах” (“Між скалами, неначе злодій”) [7, с. 593], “Сиротою отак і загину” (“Закувала зозуленька”) [7, с. 454], “Хто ж сироті завидує – карай того, боже!” (“Думи мої, думи мої!”) [7, с. 446].

Т.Г. Шевченко у багатьох поетичних творах показує соціальне життя, соціальні умови від імені літературного героя-сироти: “Я сирота, мій голубе, як і на чужині” (“Н. Маркевичу”) [7, с. 99], “Я був убогий сирота” (“Варнак”) [7, с. 407], “Один я на світі без роду, і доля – стеблина-билина на чужому полі”, “Так і мене люди не знають, де діти. За що одцурались? Що я сирота?”, “Я сирота з Вільшаної. Сирота, бабусю”, “Я сирота: без матері, без батька осталась” (“Гайдамаки”) [7, с. 100], “Я одинокий сирота на світі, в чужому краю” (“На вічну пам’ять Котляревському”) [7, с. 62], “...як мала дитина, сирота в ряднині, я колись блукав, без свити” – “Гайдамаки” [7, с. 100].

У багатьох творах відчуваємо любов і співчутливе ставлення поета до знедоленої дитини-сироти: “Одна тільки сидить без обнови сиріточка, рученята сховавши в рукава”, “ – А я в попа обідала, – сирітка сказала” (“На Великдень на соломі”) [7, с. 501], “А іноді така печаль оступить душу, аж заплачу, а ще до того, як побачу малого хлопчика в селі. Мов одірвалось од гіллі, одно-однісіньке під тином сидить собі в старій ряднині”, “Мені здається, що ніколи воно не бачитиме волі”, “Даремне, марне пролетять його найкращі літа”, “Він не знатиме, де дітись на сім широкім, вольнім світі”, “І піде в найми”, “І колись, щоб він не плакав, не журились, щоб він де-небудь прихилився, то отдадуть у москалі” (“І золотої й дорогої”) [7, с. 505], “Поставили громадою хрест над сиротою” (“У неділю не гуляла”) [7, с. 250], “Сирота її в селі, ... мов одірвалось од гіллі, ненагодоване і босе, сорочечку до зносу носить, спеклося, бідне, на жару. Лопуцьки їсть” (“Княжна”) [7, с. 367], “Найкращий хлопець, та байстрюк, байстрюк собі, та ще й убогий” (“Титарівна”) [7, с. 421], “Дівчина-сиротина у наймах марніє” (“Ой умер старий батько”) [7, с. 472], “Мій Боже милий! А трудяще, а чепурне та роботяще, та тихе. Бач, і сирота, а всім була навдивовижку”, “І роботящий у наймах виріс сирота” (“Москалева криниця”) [7, с. 529], “Сиротині сонце світить, світить та не гріє”, “Люди б сонце заступили, якби мали силу, щоб сироті не світило”, “Сирота-собака має свою долю”, “Має добре слово в світі сирота; його б’ють і лають, закують в неволю”, “Засміються злії люди малій сиротині”, “Що йому зосталось, кого батько

і не бачив, мати одцуралась?”, “Що зосталось байстрюкові?” (“Катерина”) [7, с. 65], “О боже мій милий!... Прости сироту”, “Кого ж, сиротина, кого запитає, і хто їй розкаже” (“Причинна”) [7, с. 49], “Доля...А сироті щоб не снилась, не снилась ніколи”, “Забудь мої сльози, забудь сиротину” “Світить білолиций на всю Україну, світить, а чи бачить мою сиротину?” (“Гайдамаки”) [7, с. 100].

Відомо, що в мандрах по Україні зміцніла і змужніла муза Шевченка-поета, спостерігаючи навколо себе насильство і сваволю, переносячи сутички з поміщиками-кріпосниками. Тоді творчість Тараса Григоровича спалахувала пафосом соціального гніву: він малює картини злиденного життя, картини беззаконня, картини поневірянь беззахисних знедолених людей: “Латану свитину з каліки знімають. З шкурою знімають”, “а он розпинають вдову за подушне”, “сина кують, єдиного сина, єдину дитину, єдину надію в військо оддають”, “... онде під тином опухла дитина, – голоднее мре, а мати пшеницю на панщині жне” (“Сон”) [7, с. 572], “Здивуються вранці люди, що в сироти хустка буде мережана” (“У неділю не гуляла”) [7, с. 250], “... бо всюди сироти ледащо” (“Москалева криниця”) [7, с. 529], “Сироту усюди люди осміють” (“На вічну пам'ять Котляревському”) [7, с. 62], “Потім спитай, де сирота, – не чув і не бачив”, “Потім собі подивляться, як сирота плаче” (“Вітер з гаєм розмовляє”) [7, с. 164], “Буде легше в чужім полі сироті лежати” (“Вітре буйний! Вітре буйний!”), “... сирота, що до світа встає працювати”, “...прийми мою мову, ... не кинь сиротою”, “ти всю славу козацьку ... переніс в убогу хату сироти” (“На вічну пам'ять Котляревському”) [7, с. 62], “Заспіває, та й згадає, що він сиротина” (“Перебендя”) [7, с. 83], “Не співає, – сиротою білим світом нудить” (“Тополя”) [7, с. 86], “Гайдамаки встали, ... Сумно, сумно, як сироти, мовчки похилились”, “... тяжко блукать в світі сироті без роду”, “Сирота Ярема, сирота убогий: ні сестри, ні брата, нікого нема” (“Гайдамаки”) [7, с. 100].

Змальовуючи кріпацьке село, Шевченко показав велике горе селян, пригноблених морально й фізично: “На панщині пшеницю жала, втомилася”, “не спочивать пішла в снопи, пошкандибала Івана сина годувать” (“Сон”) [7, с. 572], “Ви в наймах вирости чужії, у наймах коси побіліють, у наймах, сестри, й умрете” (“Якби ви знали, паничі”) [7, с. 520].

Не раз Шевченко повертався до долі жінки, кохання якої не знайшло відповіді і не принесло щастя: “... покритка попідтинню з байстрам шкандибає, батько й мати одцурались, й чужі не приймають! Старці навіть цураються!” (“Сон”) [7, с. 236], “Помандрувала ота Оксаночка в поход за москалями та й пропала, вернулась, правда, через год... з байстрам вернулась, острижена”, “... вночі сидить під тином, мов зозуля, та кукає, або кричить, або тихесенько співає та ніби коси розплітає” (“Ми вкупочці колись росли”) [7, с. 506], “Катерино, серце моє! Лишенько з тобою! Де ти в світі подінешся з малим сиротою?”, “Ледве встала, поклонилась, вийшла мовчки з хати; осталися сиротами старий батько й мати”, “Заховаюсь, дитя моє, сама під водою, а ти гріх спокутуєш в людях сиротою, безбатченком!..” (“Катерина”) [7, с. 65].

Навіть у піснях збірки “Три літа”, де розроблено Шевченком суто народні мотиви, гостро звучить соціальна тема: тут дівчина не просто тужить за коханим або козак мріє про “карі очі” – Шевченко протиставляє багатих і бідних, антагоністичні відносини яких спотворюють саме почуття кохання. Характерні навіть назви пісень: “Не женися на багатій” [7, с. 254], “Не завидуй багатому” [7, с. 254].

Віра в соціальну справедливість, у радісне щасливе материнство звучить у багатьох поезіях Т.Г. Шевченка: “На вольній, бачиться, бо й сам уже не панський, а на волі” (“Сон”) [7, с. 572], “Вийшла з хати веселая, сміючись, мати, цілує діда і дитя аж тричі весело цілує”, “Сидить неначе й досі сивий дід коло хатиночки і бавить хорошеє та кучеряве своє маленькеє внуча” (“І досі сниться: під горою”) [7, с. 528], “У нашім раї на землі нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим” (“У нашім раї на землі”) [7, с. 499], “І на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син і буде мати і будуть люди на землі” (“І Архімед і Галілей”) [7, с. 629].

На соціальний ґрунт Т.Г. Шевченко переніс проблему польсько-українського конфлікту, що мав місце наприкінці XVIII століття: ворогують не поляки і українці, не православні і католики, а пани-конфедерати і поневолені ними українські селяни та міщани. Соціальний момент у зображенні гайдамаччини показано у сценах, коли шляхтичі, що бешкетують у корчмі, замордовують титаря: їх злочини, як і кривава помста – результат ненормальності соціальних відносин. Шевченко наголошував: якби люди згадали, що вони рідні брати одного батька, якби не існувало економічної нерівності, що породжує заздрощі й жадібність, якби не існувало релігійного розбрату, що його розпалюють служителі культу, – “старих слов’ян діти” могли б жити і брататися одне з одним.

Вивчаючи курс “Теорія та історія соціального виховання”, майбутні соціальні педагоги мають змогу познайомитися з різними формами використання творів Т.Г. Шевченка, а саме: на лабораторно-практичних заняттях варто пропонувати студентам написати есе на тему “Діти! Діти! Діти! Велика божа благодать!” (“Княжна”), “Дівчина-сиротина у наймах марніє” (“Ой умер старий батько”), “Тяжко, важко в світі жити сироті без роду” (“Думка”); підготуватися до бесіди з майбутніми школярами: “Я в хаті мучився колись, мої там сльози пролились”, “У тім гаю, у тій хатині, у раю я бачив пекло”, “Там неволя, робота тяжкая, ніколи і помолитись не дають”, “Там матір добрую мою, ще молодую – у могилу нужда та праця положила”, “Там батько, плачучи з дітьми (а ми малі були і голі), не витерпів лихої долі, умер на панщині!”, “А ми розлізлися межі людсьми, мов мишенята” (“Якби ви знали, паничі”), взяти участь у дискусії “Сирота Ярема, сирота убогий: ні сестри, ні брата, нікого нема” – “Сирота Ярема – сирота багатий, бо є з ким заплакати, є з ким заспівать”; захистити реферат “У нашім раї на землі нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим” (“У нашім раї на землі”), “І на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син і буде мати і будуть люди на землі” (“І Архімед і Галілей”); підготувати розповідь на тему: “На панщині пшеницю жала, втомилася”, “не спочивать пішла в снопи, пошкандибала Івана сина годувать” (“Сон”), “Ви в наймах вирости чужії, у наймах коси побіліють, у наймах, сестри, й умрете” (“Якби ви знали, паничі”).

Таким чином, у ході вивчення дисципліни “Теорія та історія соціального виховання” (теоретична підготовка майбутніх соціальних педагогів) є значний сенс застосовувати твори Т.Г. Шевченка на соціальну тематику, передаючи засобами художнього слова вічні істини у мудрій трактовці великого Кобзаря.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: [навч. посіб.] / І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 560 с.

2. Волкова Н.П. Педагогіка: [посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Н.П. Волкова. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 576 с.

3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери: [2-ге вид. за заг. ред. проф. І.Д.Звереву]. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. – 536 с.

4. Попова О.В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ ст. / О.В. Попова. – Харків: “ОВС”, 2001. – 256 с.

5. Рильський М. Т. Тарас Шевченко: біографічний нарис / М.Т. Рильський, О.Й. Дейч. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1964. – 84 с.

6. Соціальна педагогіка. Підручник. / [за ред. проф. А.Й. Капської]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.

7. Шевченко Т.Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / Т.Г. Шевченко. – Харків: Вид-во “Клуб сімейного дозвілля”, 2013. – 720 с.

8. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність. / В.В. Химинець. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 360 с.

Стаття надійшла до редакції 01.07. .2014 р.

КУТОРЖЕВСКАЯ О.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко, Украина

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Т. ШЕВЧЕНКО НА СОЦИАЛЬНУЮ ТЕМАТИКУ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Рассмотрен педагогический потенциал произведений Т.Г. Шевченко, сохраняющийся до сих пор, в контексте подготовки будущих социальных педагогов к инновационной деятельности.

Ключевые слова: социальный педагог, студент, профессиональная подготовка, инновационная деятельность, Т.Г. Шевченко

KUTORZHEVSKAYA O.

Poltava National Pedagogical University named after V Korolenko, Ukraine

USE OF WORKS T. SHEVCHENKO ON SOCIAL ISSUES IN THE TRAINING OF THE FUTURE SOCIAL TEACHERS TO INNOVATE

We consider the pedagogical potential of works T. Shevchenko, continuing to this day, in the context of preparing future teachers for social innovation.

Keywords: social teacher, student, training, innovation, T. Shevchenko